

**O'QUVCHILARNING O'QUV-BILISH FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA
MODELLASHTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASOSLARI****Qulmuminov O'rolboy Safar o'g'li**

Termiz davlat pedagogika instituti, o'qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini modellashtirishning nazariy asoslari, mazmuni va samarali tashkil etish yo'llari yoritilgan. Shuningdek, modellashtirish usuli orqali o'quvchilarda mustaqil fikrlash, mantiqiy tahlil qilish va nutqiy kompetensiyalarni shakllantirishga oid tajribalar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: modellashtirish, ona tili, boshlang'ich ta'lim, o'quv-bilish faoliyati, metodika, kompetensiya.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning mustaqil fikrlash, mantiqiy mushohada yuritish, tilni chuqur anglash va amaliyotda qo'llay olish qobiliyatini shakllantirish muhim vazifalardan biridir. Ayniqsa, boshlang'ich sinflarda ona tili darslari bu jarayonning muhim bosqichidir. Shu sababli, dars jarayonida modellashtirish usullaridan foydalanish orqali o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini samarali yo'lga qo'yish zaruriy hisoblanadi.

Modellashtirish — bu murakkab hodisa yoki jarayonni soddalashtirilgan shaklda ifodalash va uni o'rganishga imkon beruvchi metoddir. U orqali bolalar mavzuni chuqurroq tushunadi, tahlil qilishni o'rganadi va faol ishtirokchi sifatida ta'lim jarayonida qatnashadi.

Asosiy qism

Modellashtirish o'quvchilarning bilimlarni ongli ravishda egallash, ularni tahlil qilish va amaliy faoliyatga tatbiq etish imkoniyatlarini kengaytiradi. Pedagogik nuqtayi nazardan bu yondashuv quyidagilarga asoslanadi:

1. Zamonaviy kognitiv psixologiya tamoyillariga: modellashtirish orqali axborot miqdori vizual va mantiqiy shakllarda qabul qilinadi, bu esa eslab qolishni yengillashtiradi.

2. Vygotskiyning proksimal rivojlanish zonasi nazariyasiga: modellar orqali murakkab til hodisalari oddiy holatda namoyon bo'lib, o'quvchi mustaqil tahlilga o'tadi.

3. Brunerning spiral o'qitish nazariyasiga: modellashtirish orqali har bir mavzu bosqichma-bosqich, takroriy tarzda o'rganiladi, bunda har gal chuqurroq darajada o'zlashtirishga erishiladi.

Shuningdek, modellashtirishning emotsional va motivatsion afzalliklari bor. O'quvchilar model yaratishda ishtirok etar ekan, o'zlarini muallif sifatida his qiladilar. Bu esa ularni darsga bo'lgan qiziqishini orttiradi.

O'quv-bilish faoliyatini modellashtirishning pedagogik asoslari xususida fikr yuritadigan bo'lsak, modellashtirish usuli ta'lim metodikasining interaktiv yondashuvlariga asoslanadi. Bu usul konstruktivizm nazariyasi, ya'ni "bilimlarni o'quvchining o'zi yaratadi" tamoyiliga mos keladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun modellashtirish:

- til hodisalarini obrazli va vizual ko'rinishda qabul qilishni yengillashtiradi;
- faollikni oshiradi;
- fikrlash faoliyatini jonlantiradi;
- bilimlarni tizimli o'zlashtirishga imkon yaratadi.

Ona tili darslarida modellashtirish ko'proq fonetik, leksik, grammatik va uslubiy bilimlarni o'rganishda qo'llaniladi.

Boshlang'ich sinflarda quyidagi modellashtirish shakllari keng qo'llanilishi mumkin:

1. **Grafik modellar** – so'z tuzilishi, gap tarkibi, nutq birliklarining o'zaro bog'liqligini sxematik ko'rsatish.

2. **Simvolik modellar** – belgi va ramzlar yordamida til birliklarini anglash (masalan, so'z turkumlari uchun turli ranglar yoki belgilar).

3. **Rol o'ynash modellari** – o'quvchilar mavzuga doir rollarni ijro etib, til hodisalarini jonlantiradi.

4. **Didaktik o'yinlar orqali modellashtirish** – o'yin shaklidagi mashg'ulotlar orqali til qoidalarini tahlil qilish va mustahkamlash.

Maktab amaliyotidan misollar keltirib o'tamiz. 1-sinfda "So'z va uning ma'nosi" mavzusini o'rganishda o'qituvchi so'zlarni turli tasvirlar (piktogrammalar) bilan ifodalaydi. Har bir tasvir muayyan ma'noni bildiradi. O'quvchilar ushbu tasvirlar orqali so'zlarning umumiy va alohida belgilarini tahlil qiladi. Bu jarayon bilimlarni anglashda yuqori darajadagi motivatsiyani vujudga keltiradi.

Yoki 3-sinfda "Gapning bo'laklari" mavzusida o'quvchilar har bir gap bo'lagiga alohida rang berilgan tasviriy model ustida ishlaydi. Masalan, ega yashil rangda, kesim qizil rangda belgilanadi. Bu yondashuv orqali bolalar gapni tahlil qilishni amaliy ko'rinishda o'rganadi.

O'quvchining faoliyatida modellashtirishning samarali tomonlari mavjud bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

1. Tushunish darajasini oshiradi.
2. Darsga qiziqishni kuchaytiradi.
3. Til hodisalarini chuqur anglash imkonini beradi.
4. Nutqiy muloqot va izohlash malakalarini rivojlantiradi.
5. Analitik va ijodiy fikrlashga yo'l ochadi.

Ona tili darslari tarkibida modellashtirish imkoniyatlarini ko'rib chiqamiz:

Fonetika bo'yicha harflar va tovushlarning talaffuz modellarini yaratish, undoshlar va unli tovushlarni grafik tasnif qilish (jadval, sxema), orfoepik norma va talaffuzda xatolarning oldini olish uchun tovushli modellar ishlab chiladi.

Leksikaga oid sinonim, antonim, omonimlarni vizual diagramma orqali ifodalash, so'z boyligini oshirish uchun semantik xaritalar tuzish, kontekst asosida so'z ma'nosini aniqlash modellarini yaratish muhim.

Morfologiya bo'yicha so'z turkumlarini belgilovchi belgilar asosida tasniflash (rangli belgilash orqali), so'z yasash modellari: qo'shimcha, so'z yasovchi qo'shimchalar, ot, sifat, fe'l kabi so'z turkumlari ustida modellashtirilgan tahlil usullaridan foydalaniladi.

Sintaksis bo'yicha gap bo'laklarini model asosida aniqlash, gap turlari (so'roq, undov, inkor) bo'yicha modellar ajratiladi.

Matnshunoslik bo'yicha matn tarkibini (kirish, asosiy qism, xulosa) model shaklida ajratish, aloqadorlik vositalari (bog'lovchi, so'zlar takrori, sinonim) bo'yicha sxemalar tuziladi.

Dars jarayonida modellashtirishdan foydalanish texnologiyasi sifatida quyidagi modelni tavsiya qilamiz. Modellashtirish samarali bo'lishi uchun o'qituvchi quyidagi texnologik bosqichlarga amal qilishi maqsadga muvofiq:

1. Tayyorlov bosqichi:

- Mavzuga mos model turini tanlash.
- O'quvchilar bilim darajasini hisobga olish.
- Vizual vositalarni (kartochkalar, taxtadagi grafikalar, slaydlar) tayyorlash.

2. Amalga oshirish bosqichi:

- Model orqali yangi mavzuni tushuntirish.
- O'quvchilar ishtirokida model yaratish.
- Modelni tahlil qilish va muhokama qilish.

3. Mustahkamlash bosqichi:

- Model asosida mashqlar bajarish.
- Yangi vaziyatlarda modelni qo'llab ko'rish.
- Mustaqil modellashtirishga topshiriq berish.

4. Baholash bosqichi:

- O'quvchi model orqali materialni qay darajada o'zlashtirganini aniqlash.
- O'quvchilar orasida differensial yondashuv asosida baholash.

Dars jarayonida modellashtirishdan foydalanishda o'qituvchilar quyidagi turdagi metodik ishlanmalardan foydalansa bo'ladi:

- Didaktik kartochkalar – har bir so'z turkumi uchun alohida belgilar bilan.
- Gap modeli konstruktori – so'zlar to'plamidan gap yasash.
- Semantik xaritalar – ma'nodosh so'zlar, mavzu asosida fikr klasteri yaratish.

Tayyor grafikalar – ona tili mavzulariga mos sxemalar (masalan, so'z turkumlari daraxti, gap tahlili diagrammasi). Bu modellar orqali darsda yuqori samaradorlikka erishish mumkin, ayniqsa, o'quvchilarning faol qatnashuvi va muloqotda bo'lishi ta'minlanadi.

Modellashtirish metodikasi o'quvchilarda quyidagi ko'nikmalarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi:

- Tahliliy va tizimli fikrlash;
- Nutqiy kompetensiya;
- Mustaqil o'rganish va mantiqiy xulosa chiqarish;
- O'rganilgan bilimlarni amaliyotga tadbiq etish.

Xulosa

Ona tili darslarida modellashtirish o'quvchilarning nafaqat bilim darajasini oshiradi, balki ularning tafakkurini shakllantiradi, muloqotga tayyorlaydi, faoliyatini faollashtiradi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'limda bu yondashuv o'quvchilarning rivojlanish bosqichlariga mos kelgani uchun ta'lim samaradorligini oshiradi. Kelgusida modellashtirishni texnologiyalashtirish, raqamli vositalar orqali boyitish orqali uning imkoniyatlari yanada kengayadi.

Takliflar:

1. Ona tili darslari uchun modellashtirishga oid metodik qo'llanmalar ishlab chiqilishi lozim.

2. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun maxsus treninglar tashkil etilishi kerak.

3. Darslik va o'quv qo'llanmalarda modellashtirishga oid topshiriqlar ulushini oshirish maqsadga muvofiq.

4. Raqamli ta'lim vositalarida interaktiv modellar bazasi yaratilsa, bu o'quvchilarning o'zlashtirish darajasini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva, M. "Boshlang'ich ta'lim metodikasi." Toshkent: O'zR TA, 2020.
2. Vygotsky, L.S. "Pedagogik psixologiya." Moskva, 1991.
3. Qurbonova, G. "Til o'rganishda interfaol metodlar." O'zMU nashriyoti, 2022.
4. Mavlonova, R. "Ona tili ta'limida innovatsion texnologiyalar." TDPU, 2021.

5. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH TA 'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARINING O'RNI. In НАУЧНЫЙ ПОИСК В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ (pp. 119-120).
6. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие творческого мышления у школьников начальных классов. *Гуманитарный трактат*, (24), 9-10.
7. Мухтарова, Л. А. (2018). Развитие И Формирования Критического Мышления У Школьников Начальных Классов. *Гуманитарный трактат*, (24), 13-14.
8. Kulmuminov, U., & Mukhtarova, L. (2023). POSSIBILITIES OF CREATIVE THINKING AND ITS MANIFESTATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Open Access Repository*, 4(02), 81-84.
9. Mukhtarova Lobar Abdimannabovna, & Saidakhmatova Nafisa Soatmurod kizi. (2023). DEVELOPMENT OF READING UNDERSTANDING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS. *Academia Science Repository*, 4(04), 18-22.
10. Nafisa Saidakhmatova, & Lobar Mukhtarova. (2023). THE SIGNIFICANCE OF A ARTWORK IN THE FORMATION OF LEARNING SKILLS. *Academia Science Repository*, 4(04), 176-180.
11. Pardayeva Gulbahor Jalgashevna, & Mukhtarova Lobar Abdimannabovna. (2023). PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF TEACHING NATURAL SCIENCES BASED ON STEAM TECHNOLOGY. *World Bulletin of Social Sciences*, 21, 109-111.
12. Feruza RAKHMONOVA, & Lobar MUKHTAROVA. (2023). THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF FORMING A CULTURE OF READING IN PRIMARY EDUCATION. *European Scholar Journal*, 4(3), 5-7.
13. Мухтарова, Л. А. (2017). BOSHLANG'ICH SINFLARDA RIVOJLANTIRUVCHI TA'LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI. *Апробація*, (2), 93-94.
14. Qulmo'minov O'rolboy, & Suyundikova Muslima. (2025). BOSHLANG'ICH SINFLARDA TABIIY FANLARNI MEDIA TA'LIM VOSITALARI ASOSIDA O'QITISH METODIKASI. ZAMONAVIY DUNYODA FANNING O'RNI VA AHAMIYATI BO'YICHA KONFERENSIYA, 2(1), 11-16.
15. Qulmuminov, O. R., & Suyundikova, M. (2025). STEAM FANLARI VA ULARNING ZAMONAVIY TA'LIMDAGI AHAMIYATI. *PROBLEMS AND SOLUTIONS OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH*, 2(1), 8-14.
16. Qulmuminov, O. R., & Suyundikova, M. (2025). ONA TILI DARSLARI ORQALI O'QUVCHILARNING KREATIVLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI. *PROBLEMS AND SOLUTIONS OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH*, 2(1), 15-20.
17. Safar o'g'li, Q. O. R. MODELLASHTIRISH ONA TILI O'QITISH TIZIMIDA YANGICHA YONDASHUV.
18. Kulmuminov, U. (2023). CREATIVE TEACHING IN THE DEVELOPMENT OF CREATIVE EDUCATION. *Open Access Repository*, 4(2), 434-437.
19. KULMOMINOV, O. (2023). ISSUES OF DEVELOPMENT OF STUDENT'S CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. *World Bulletin of Social Sciences*, 27,54-56.
20. Kulmominov, O. (2023). TECHNOLOGY FOR DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING SKILLS OF PRIMARY CLASS STUDENTS IN

- NATURAL SCIENCE TEACHING. Open Access Repository, 9(10), 112-116.
21. Kulmominov, O., & Ibragimova, F. (2024). DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITY OF STUDENTS IN PRIMARY EDUCATION AS A PEDAGOGICAL PROBLEM. *World Bulletin of Social Sciences*, 34, 66-69.
22. Kulmominov, O. (2024). Creative Thinking Of Students In Primary Education And Methods Of Its Display In The Educational Process. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*, 2(5), 283-289.
23. Hilola, N. (2024). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QUVCHILARIGA SUV TEJASH VA ULARNI ISROF QILMASLIKKA OID BILIMLARNI O'RGATISH. *JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH*, 7(5), 170-173.
24. Safar o'g'li, K. U. (2024). PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVE SKILLS IN WORLD SCIENCE. *International journal of artificial intelligence*, 4(10), 10-13.
25. Safar o'g'li, K. U. (2024). FEATURES OF THE PROCESS OF DEVELOPING CREATIVE ABILITIES IN NATIVE LANGUAGE LESSONS. *International journal of artificial intelligence*, 4(10), 6-9.